

1. poglavlje

*koje će biti o tomu kako je počeo Prvi svjetski rat, kada se i gdje
Mijo Mali rodio i među kakvim je ljudima rastao, a osobito o tomu
čemu ga je i kako njegov otac učio*

KAKO SE DRŽI DIKELA

Pripovijedaju ili govore: Đuka Ulan, susjed, i Jako Velin, otac

Bio je običan fatižni dan, na dvajes i osmi šestoga ijadu devesto i četrneste godine. U Sarajevu, dopro je setemanu kasnije glas i do nas vamo na kraju svijeta – Srbi su ubili princa Ferdinanda, našega prijestolonasljednika, i njegovu ženu, je li, a govoru da u fojima piše kako je bilo i drugije ubijenije.

Cvejo Dise u Erceg Novomu bio je u pasanu subotu, prodavo škalonju i rakiju, pa pripovijeda kako je neki Vaso, vla, odozgo s Mokrina, ali šjego doje u varoš i otvorio butigu od pića – kupio u njega dvije litre rakije smokovače, još lanjske, da proslavi, kaže.

»Što će to lijepo slavi?«, pita ga Cvejo. A on ti njemu, Cveju dakako, namigne pa veli: »Jesmo li vam ga, a, vama latinima, zbičili smo vi ga, obezglavili smo vi carevinu, jebo je i ko je učinio! Što će Švabo u Bosni, mrš tamo?! A pogotovu ođe u nas, u Boki, boje da i nije dolazio vamo. I ovo što je Lazar Mamula zido tu na Žanjici utvrde i na Prevlaci onamo, vidiš i odovle, s Place iz Novoga, sve se vidi, i s druge bande ulaska u porat, sve ti to sad ne vaja ništa! Zaludu zidano. I zaludu toliki kamen potrošen. Počo je rat, išćera ćemo Švaba iz Bosne i odovle i osvagle! A vas, latine, osobito Konavjane, vas ćemo prigrliti, vi ste naši! Iako ste pasali na krivu vjeru, to

ćemo vi oprostiti! Nijesmo mi taki judi da ne bi znali oprašta!
Ako ste naši!«

I pripovijedo Cvejo kako je tî Vaso, je l da, govorio, njemu, tu dok je kupovo u njega rakiju, kako je Lazar Mamula izdajnik srbstva jer je on austrijsko-ugarski đenero i vodi će švabsku vojsku na Srbiju, on i oni drugi đenero, fon Borojević, izdajnici srbstva, oba nji, ali da će pobijedi pravi Srbi, a ne taki kao ta dva!

A Cvejo sve to na jedno uvo sluša, na drugo mu izađe vanka, on se u pulitiku ionako razumije koliko i magare u pandišpanj, ali prodo bi rakiju, a niko drugi ne prilazi banku dok ti Vaso tu pred njim laprda, sve glasnije, perke svako malo potegne iz jedne od one dvije botuje koje je napunio iz Cvejova mječića sa smokovačom, popio je već dopola, i više! Pa kaže njemu Cvejo: »Svaka ti je na mjestu i svaka ti se riječ pozlatila, gosparu Vaso, proslavi ti to kako vaja pa kupi i ovo malo rakije koliko mi je još ostalo u mječiću, da mogu odi doma prije nego udari velika vrućina!« »A đe si ono ti doma? U kojemu selu?«, pita Vaso. »Jurinići.« Gleda ga Vaso, kao da mu ne vjeruje, pa Cvejo dodaje: »To vi je na onu bandu, onamo južno, preko brda, iza Studenoga, prema vanjskomu moru, izviše Maluna, odovle jedno dvje ure, ma ima i dvije i po ako je konjče natovareno, a bi će i tri kad je vako vrućina, vaja zastanu, odmori malo neđe u ladu...«.

I prodo ti tako njemu Cvejo još tri i po litre rakije. Pošo Vaso zaima demižanicu da ima u što to pretoči, pa još i tri kila škalonje, koliko mu je bilo ostalo, prodo mu i ocat, da ima u što škalonju uzocti za jesen, kad bude slavio nove srbske pobjede. »Ma neka slavi, brate moj, što gođ oće i neka laže i prdoklači koliko gođ ga je voja, samo neka mi kupi rakiju, a kupio mi je sve; da ga nijesam fálio – ne bi mi bio kupio ništa!«, kaže lukavi Cvejo.

Tako ti je dunkve on pasane subote lako prodo sve što je bio dogno na padzar i još obazno novitati i donio ji ođe u selo. Sa svi o temu pripovijedaju, jedan drugomu, kako je nekakav

tamo njiov Gavriilo Prinčipe ubio našega vamo carevića Ferdinanda, eto.

Ma, da! Da ga je Cvejo pošo rije će treba, oću kaza da ga je odio špija, je li, vlastima u Novomu kako slavi ubojicu koji je u crno zavio našu slavnu carevinu, bili bi ga morebi uapsili i š njime u tamnicu, ali Cveju je bilo glavno proda rakiju.

»Trebo ga je poč rijet policijotima!«, kaže Vlah, da ga uapsu jerbo da nama vlasi vazda radu o glavi i sempre da su falsi prema nama, ne znam što ga je žalio?! Isto ti misli i oni s kojijem jedeš i piješ bilo za njegovom bilo za tvojom trpezom i čini ti se prijatej i oni koji je otvoreno kontra naše carevine, kao tî Vaso!«

»Ne vaja prđe ludije!«, to mu je odgovorio Iveka. »Što imaš o tega da vlava zatvoru, koja koris? Boje mu je proda rakiju, i ja bi isto kao i Cvejo.«

»Ja ne bi! Ja bi... ja bi... što sam ono cio rije?... Ja bi mu i prodo rakiju i špijo ga pa neka ga vrag nosi!« »E, jesi li napak, Benbo, jesi! Vazda vaja misli na svoj obraz, da ga ne šporkaš! Čoeštvo je prije i vlava i našije, ima ga i u nji i u nas. Oli ga nema ni u nji ni u nas, neko je vaki, neko naki. Kao ti Benbo, nemaš pameti nianke koliko kokoš!« »E, a ti je, pusto, imaš?! Da imaš pameti, imo bi solada, a znam da ji nemaš koliko ni ja. Sve ti je što imaš ako prodaš krtole oli škalonje oli što rakije na placi u Novomu, ali vaja doj do place. Cvejo ide na svaki padzarni dan, i srijedom i subotom.« »Lako je Cveju odi na placu kad mu doma čaća kopa, eno ga i sad nabija onamo Za zgradam. Pa zemja, kad u jesen panu kiše, već pripravna, moreš i posija i posadi!« »Imaš onda što odnije na placu i proda. A ima Cvejo i dobru mazgu, e, da je meni ima naku!«

»Da se ja vratim na ono o špijavanju! Prokaživa nekoga, to je šporki poso i ko se su tijekom bavi šporki je čoeck, a niti i nije čoeck, nego nečoeck. A, viđi sa i ovo: da ga je Cvejo i špijo, komu bi ga prijavio?! Njegovijem, koji mislu isto kako i on! Carevina jes naša, ali je i njiova. Na svakom kartolini što smo je slali iz vojske kao čestitku svojijem doma za Božić – to je

vojska plaćala svakomu – pisalo je, onako odštampano, i našijem i njiovijem pismom, ‘Sretan Božić i Nova godina!’ Bilo je to napisano i mađarskijem i ne znam kojijem još jezicima, svijem pod carem Franom, ko je zno pročitao, ja nijesam, ali rekli su mi da je to srbskijem jezikom. Kad se kaže to srbskijem isto je kao i našijem, jednako se čuje, kako govoru i Vaso i Cvejo, i vi i ja, ali drugačije se piše, kažu tako oni koji znaju, samo su neka slova ista. Eno, imam doma, mati je jednu taku kartolinu zađenula za kvadar Svete Tereze u kamari, mogu vi pokaza!« »Ma što ćeš ti meni pokaza!?!« Vlado intači. »Kao da i ja nijesam bio u vojsci?! Znamo da svaki muški mora u vojsku. Te su čestitke bile već napisane, svaka ista, samo oni lajtanto napiše adresu, kako mu koji od nas kaživa.« »Što nijesi učitej kad sve tako znaš spjega? Pođi pa uči đecu, neka te zaposlu pa ćeš prima plaću i bi gospodar, ako si toliko pametan!«

»Ne mogu ja nigda bi pametan, veju mu ja, koliko si ti blesav, sve i da oću. Ja samo govorim da smo u cara jednaki, i mi i vlas, a da kontra cara ima i našije, a ne samo vlava, i da carska vlas vlave zapošjava u državnom službi prije našije, jer mi imamo zemju, gospodar nam je dali pa moramo je kopa i ora da na njom preživimo, a oni su u Boku šljegli odonamo odnekle i nji zaposlu u žandarima i u financima i na žejeznici i svukuda, da ji imaju uza se. Da je Cvejo špijo tega koji je slavio ubojstvo carstva u Sarajevu, još bi njega zatvorili, da širi laži i da podkopava carske vlasti, a s Vasom skupa slavili bi i pili rakiju koju jim je Cvejo prodo, i oni isti ko i on – eto, tako vi je to! A dok je bilo Dubrovačke Republike, kaživali su mi đede i prađe, ja ga pamtim, moga prađe Vláva, vlas, nijesu smjeli anke uć u Grad, ni u Konavle, ni u Boku, niđe – bez dopuštenja našije vlasti, oli bokeškije. Sad je sve njiovo, car im dava, a evo kako su mu vrnuli, ubili mu unuka, i neka su! Jebe se njemu za me i meni za nj! Jadni ne bili, pasajte se pulitike, vazda je nama težacima na grbači, svaka vlas.

Ako ne pane kiša, nema se što jes, ako ne rodu masline, nema uja da začiniš kupus nego ga izedeš nako obarena, ako

grād ubije lozu, nema vina, nema se što proda, ako ne prodaš vina, ne moreš kupi soli pa kusaš ludo, jedeš sirovu žućenicu, kao koza oli ovca paseš travu da ne krepas o gladi, ako zasuši – nema ni vode pa stoka krepava, tako ti je ode nama. Vazda bilo i bi će! Ajde, carska vlas jes ogradila čatrnje, onu veliku na Prevlaci, to za svoje soldate, ne bi da je samo za nas, i na Krstatam i na Pločicam, pa vode sad ima, imamo su čijem napoji blago, ali tamo ga vaja odagna pa čeka nekoliko ura dok se drugi izredaju, zabaviš se oko tega po cijeli dan, ne moreš ništa drugo radi nego to – spašava blago da ne polipsa o žeđe...«

»Što ti, Jakane, mniš, oće li nas – sa ka je zaratilo – jope zva u vojsku i stavi nas pod carski barjak pa poslat nas na Drinu da se borimo kontra Srba, a?« »Ja, Đuka moj, mislim da mene neće, oli neće odma, paso sam godine, ali ove mlađe oće!« »A tvoj Mijo Mali još je dijete, ni njega neće unovači!« »Akobogda neće, ali nigda se ne zna koliko će ovi rat potraja.« »E, da! More on za to brijeme i doras do novačenja.«

»Mijo Mali, diži se, već si veliki, ujego si prije koji dan u devetu godinu, moreš pomagati, moreš i moraš, pogotovu sa, jeti, ka nema skule! Ajde, ajde, rasani se, zapjevali su treći kokoti, dzora je, eno, zarudela onamo izviše Košarica, ubrzo će svanu! Idemo, diži se, razasani se, protrjaj oči! Viđu da bi ti još spo, ali vaja radi, vaja kopa, nabija da pripravimo zemju za jesen! Utornik je, fatižni je dan, ajmo!

Ajde sad, ajde veselo, živje malo, brže, brže, obuci gaće i košuju, pođi na stranu tamo iza obora, imaš tamo slame u onom rupi u međi, očisti se š njome iza velike nužde pa je baci u obor, zaveži dobro oputu na opancima da se ne odvežu dok ideš, ajdemo, ajde živje, još malo živje, napij se vode, na ti kuto, zavati kutlom iz romijenče, ja sam uzo što nam je sinoć tvoja mati parićala: ima kruva, larda i luka, i puna tikva vode su malo vina, longa bevanda, to ćemo ižes i napi se bevande tamo oko sedam-ura, sa su, bi će, neđe već blizu četiri ure, a treba nam skoro po ure dok dođemo u Dubrave, ako budemo brzo odili, jutros tamo idemo!

Paso si sa i drugi razred, je l da, samo u prvomu si koji mjesec odio na Pločice, a od kad je država iznajmila Vidakića kuću i otvorila u njom skulu, njemu ne treba ta kuća, ogradio je novu u Malunu, doje uz more, škola ti je tu, u selu, lakše ti je nego svaki dan uru tamo, uru nase. Meštar Kojn mi je reko da si jako dobar u crtanju i u kontanju, ali – što će tebi skula?! Crtat nemaš ništa, a ni kontanje ti ne treba vele: zna ćeš na placi rije pošto je što i izbroji koliko si dobio, to je cijeli račun koji tebi treba i to je dosta! Ni ja nijesam odio u skulu, nije je u moj zeman bilo, pa vidiš – meni svedno sve rađa boje nego drugijem! Njima se jeti sva verdura osuši od vrućine u suvom zemji. A znaš li zašto je to tako?

To ti je tako stega što ja sve trapim, na tri ruke, pa i na četiri, metar i metar i dvajes pa i metar i po duboko, oko tri-četiri lakta, u poju. Po docima se to ne more, ima u njima kamenja, ali u poju vaja što dubje – to duže zemja drži vlagu. Kad još malo porasteš i ojačaš pa ćeš mi pomaga! Nas dva ćemo ustrapi Podlokvu, viđe ćeš kako ćemo lijepije pomadora ima! Isto kao i oni Konavjani tamo u Gornjom Bandi što imaju živu vodu, i navodnjavaju. Naše će bi još ješve, neka nemamo žive vode! Morebi da ćemo koju moć i proda na placi pa ću ti dat učinit nove opanke, ako prodamo. Ali, vaja sve to dogna do place, a nema ko. Ako ja idem na padzar, dangubim, tvoja mati ne more, mora kuva, tvoja sestra Jane isto ne more, mora čuva ovce, onda moram ja ukras od posla makar jednu subotu mjesečno, natovari magare su dva mija vina ili su dvije vreće krtole oli škalonje, muka je to. A tvoj đede, moj ćaća, što ću ti o njemu govori!? On je sazido rivu u Malunu, s onijem velikijem kamenjem, država mu plaćala, fortece na Prevlaci i na Mamuli, i prugu kroz Konavle, nije se on napatio sejačkoga posla. Vazda je zabatajivo zemju pa sam moro ja sam oko svega perke ja nijesam zno s dljetom tako kao on. Nijesam to ni ocio. Lupa macom po kamenju, largaj me o tega! Nema ko, radi, brzo moraš ras! Zemja te jedva čeka!

Evo nas, arivali smo! Rosno je, cijele Dubrave mirišu, jutro se budi, još poneđe ima pokoji mračak u osredcima, grmuše su se već razbudile, ciču, čuješ li ji? Apena je dzora na vrjovima brda, ali zamalo će zasja sunce.

Ko jednom uđe u Konavle, nigda iž nji ne iziđe. Ko se u Konavlima rodi, vazda se u nji vraća, ovo je ođe raj zemajski. Ovako ujutro, divota, gledaj! Tri sam godine služio cara, a jedva čeko doj doma da viđu, da ovonjam sve ovo!

Aa, ne, ne! Ne tako, nego vako! Neka desna ruka po palici o dikele ide gore-doje, dok zamajivaš njome, a lijeva ti je vazda na istomu mjestu. Digni dikelu iznad glave i iz pune snage udri u rascjep gdje je zemja izpucala o suše. Onda okreni stvrđnuti grumen zemje! Ma, ne tako!

A zašto si panuo na pleći, nabi ćeš trticu?! Ne slušaš me! Ma, nijesam te jako, to je mala prdejuska. Ajde, digni se! Pasa će! Ma, pasa će! Ne boli te više, je l da? Vako uvati dikelu, ajde, drž, drž...!«